

КУЗИК В. В.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
І науково-дослідного відділу Науково-
дослідної лабораторії криміналістичної
та спеціальної техніки
(Державний науково-дослідний
інститут Міністерства внутрішніх
справ України)

УДК 343.347

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.46>

**ПРОФІЛАКТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ
У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ,
ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ ТА ПРЕКУРСОРІВ
ПІДРОЗДІЛАМИ КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

У статті окреслено систему заходів профілактики кримінально протиправних посягань у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів підрозділами кримінальної поліції.

Констатовано, що найбільш ефективною формою здійснення запобігання наркозлочинності підрозділами кримінальної поліції є її профілактика, яка насамперед повинна бути спрямована на нейтралізацію криміногенних чинників, які з одного боку, сприяють існуванню незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в країні, а з іншого – поширенню наркоманії у суспільстві.

Доведено, що найбільш дієвими заходами профілактики кримінально протиправних посягань у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів підрозділами кримінальної поліції є: 1) заходи профілактики (на загальному рівні): систематичний контроль за поведінкою громадян, схильних до вчинення зазначеної кримінально протиправної діяльності, та осіб, які раніше були засуджені за вчинення наркозлочинів; здійснення дієвого контролю за поведінкою громадян, які так або інакше опинилися в групі підвищеного кримінального ризику, зокрема особи, які тривалий час не мають постійного джерела прибутків, безробітні, ті, хто веде аморальний протиправний спосіб життя, наркомани тощо; скорочення незаконного попиту на наркотики шляхом проведення заходів профілактики наркоманії; 2) заходи профілактики (на індивідуальному рівні): переконання (процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від участі одноосібно або у складі групи займатися зазначеною кримінально протиправною діяльністю); заходи обмеження (профілактичний контроль з боку працівників підрозділів кримінальної поліції із залученням громадськості за особами, які в силу своїх антигромадських поглядів можуть брати участь у наркобізнесі); примусу (притягнення особи, щодо якої здійснюється система заходів профілактики, до адміністративної відповідальності або до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, не пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів).

Ключові слова: наркозлочинність, наркотичні засоби, психотропні речовини, аналоги, прекурсори, незаконний обіг, профілактика, кримінальна поліція.

Kuzyk V. V. Prevention of criminal offenses in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors by criminal police units

The article outlines the system of measures for the prevention of criminal offenses in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors by criminal police units.

It has been established that the most effective form of drug crime prevention by criminal police units is its prevention, which should first of all be aimed at neutralizing criminogenic factors that, on the one hand, contribute to the existence of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors in the country, and another – the spread of drug addiction in society.

It has been proven that the most effective measures for the prevention of criminal offenses in the field of illegal circulation of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors by criminal police units are: 1) preventive measures (at the general level): systematic control over the behavior of citizens prone to commit the specified criminal offense illegal activities, and persons who were previously convicted of drug-related crimes; implementation of effective control over the behavior of citizens who in one way or another found themselves in a group of increased criminal risk, in particular persons who have not had a permanent source of income for a long time, the unemployed, those who lead an immoral and illegal lifestyle, drug addicts, etc.; reducing the illegal demand for drugs by conducting drug addiction prevention measures; 2) preventive measures (at the individual level): persuasion (the process of logically substantiating a person's opinion about refusing to participate individually or as part of a group in engaging in the specified criminally illegal activity); restriction measures (preventive control by employees of criminal police units with the involvement of the public on persons who, due to their anti-social views, may participate in the drug business); coercion (bringing a person subject to a system of preventive measures to administrative liability or to criminal liability for committing criminal offenses not related to illegal trafficking of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors).

Key words: *drug crime, narcotics, psychotropic substances, analogues, precursors, illegal trafficking, prevention, criminal police.*

Вступ. Пріоритетним напрямом протидії наркозлочинності є запобігання їй, тобто недопущення вчинення зазначених правопорушень на стадії формування кримінальної протиправної поведінки або на різних стадіях кримінальної протиправної поведінки (готування чи замаху на кримінальне правопорушення). Як зазначив А. П. Закалюк, запобіжна діяльність у сфері наркообігу має спрямовуватися за двома основними напрямками: скорочення незаконного попиту на наркотики та скорочення незаконної пропозиції наркотиків [1, с. 454].

Підрозділи кримінальної поліції є суб'єктами спеціально-кримінологічного запобігання незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, які спрямовують свою діяльність на скорочення незаконної пропозиції цих заборонених предметів.

Визначальним у протидії наркозлочинності повинно стати саме запобігання цьому суспільно небезпечному явищу, і, в першу чергу, її профілактика, тобто діяльність з виявлення та усунення (нейтралізації) причин наркозлочинності та умов, що їй сприяють.

Профілактика кримінальних правопорушень є однією із різновидів запобіжної діяльності, яка включає до себе сукупність державних та громадських цілеспрямованих заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, а також виявлення осіб, схильних до їх вчинення, та застосування до них заходів щодо подальшої їх відмови від кримінально протиправних намірів [2, с. 201].

При цьому, особлива увага суб'єктів протидії наркозлочинності повинна приділятися профілактиці кримінальних правопорушень на індивідуальному рівні.

Проблеми протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів досліджували такі вітчизняні науковці, як: А. М. Бабенко, М. Г. Вербенський, Є. О. Гладкова, Р. Р. Грень, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, І. О. Доброрез, Л. В. Дорош, А. П. Закалюк, Є. М. Карпенко, О. В. Кириченко, О. М. Литвинов, О. М. Міщанинець, А. А. Музика, О. В. Наден, Р. М. Павленко, В. Г. Пшеничний, Е. В. Расюк, О. М. Стрільців, В. А. Тимошенко, М. С. Хруппа та ін. Разом з тим, у зв'язку з реформуванням підрозділів кримінальної поліції, зміни парадигми протидії злочинності, ускладненням криміногенної обстановки в частині незаконного розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, удосконалення форм та методів кримінально-протиправної діяльності наркозбутників, виникла нагальна потреба у дослідженні кримінологічних засад діяльності підрозділів кримінальної поліції щодо профілактики кримінальних правопорушень у сфері незаконного розповсюдження наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів.

Постановка завдання. Метою статті є окреслити систему заходів профілактики кримінально протиправних посягань у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів підрозділами кримінальної поліції.

Результати дослідження. Спеціально-кримінологічне запобігання наркозлочинності не може мати ефекту протидії, якщо не здійснюються загальносоціальні заходи на рівні держави. Такі заходи відносяться до профілактичних та включають в себе заходи соціально-економічного (підвищення та відносно вирівнювання життєвого рівня основних прошарків населення; поліпшення житлово-побутових умов життя людей; створення нормальних умов побуту і змістовного дозвілля населення; створення фондів допомоги, соціального захисту громадян тощо), правового (правове навчання населення у закладах освіти, за місцем проживання, у засобах масової інформації тощо) та культурно-виховного характеру.

Основна мета проведення загальносоціальних заходів спрямована на протидію наркоманії як соціально негативному явищу та зниження рівня наркотизації суспільства. Так, загальна профілактика наркоманії визначена як комплекс заходів щодо виявлення причин, які породжують протиправне діяння, і умов, що сприяють здійсненню правопорушень, з подальшим їх усуненням із метою формування вільного від наркотиків суспільства, а індивідуальна профілактика наркоманії – сукупність заходів впливу на окрему особу з метою недопущення зловживання нею наркотичними засобами і психотропними речовинами з використанням правових, соціальних, психологічних, медичних та інших методів впливу [3, с. 19, 21].

Особливого значення набуває запобігання наркозлочинності на спеціально-кримінологічному рівні. Як зазначив В. Тимошенко, однією з вирішальних складових успіху в запобіганні наркобізнесу має стати глибоке вивчення криміногенної ситуації на цьому важливому й уразливому напрямі протидії організованій злочинності. Всебічне, об'єктивне дослідження усіх складових кримінологічної характеристики наркобізнесу, його причин і сприятливих умов в Україні та особистості наркозлочинців дозволить зосереджувати увагу на цілеспрямованому, плановому вирішенні завдань, що мають на меті передусім руйнування економічного підґрунтя наркобізнесу та його інфраструктури [4, с. 93].

Слід зазначити, що ефективна протидія наркозлочинності передбачає: 1) участь усіх служб і підрозділів правоохоронних органів, до компетенції яких входить безпосередній «вихід» на громадян, групи населення, у невідкладній оперативній протидії незаконному обігу наркотиків; 2) реалізацію спеціалізованої оперативно-розшукової протидії підрозділами всіх рівнів – департаментами, управліннями та відділами поліції; 3) співвіднесення заходів протидії, які застосовуються суб'єктами цієї діяльності до учасників незаконного обігу наркотиків, зі ступенем їх небезпеки. Відповідно спеціальна протидія наркозлочинності складається з протидії: незаконному виробництву (збору); незаконному транспортуванню; незаконному збуту (нелегальній торгівлі); незаконному споживанню (зокрема під час лікування наркозалежних та їх подальшої реабілітації) [5, с. 204].

Як свідчать результати опитування працівників кримінальної поліції, 70 % респондентів зазначили, що **на сьогодні** запобіжна діяльність підрозділів кримінальної поліції, які спрямовані на протидію наркозлочинності, є неефективною [6, с. 154].

Найбільш ефективною формою здійснення запобігання наркозлочинності підрозділами кримінальної поліції є її профілактика, яка насамперед повинна бути спрямована на нейтралізацію криміногенних чинників, які з одного боку, сприяють існуванню незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в країні, а з іншого – поширенню наркоманії у суспільстві.

Разом із тим, діяльність підрозділів кримінальної поліції за цим напрямом роботи є не системною. Так, на питання, чи проводяться систематично підрозділом, де Ви працюєте, заходи щодо профілактики наркозлочинності та наркоманії на території оперативного обслуговування, 14 % респондентів із числа працівників підрозділів протидії наркозлочинності НПУ відповіли «так», 78 % – «ні», 8 % – не дали відповідь на це питання [6, с. 156–157].

Підрозділи кримінальної поліції під час профілактики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, у першу чергу, повинні здійснювати організаційно-управлінські заходи, до яких належать: 1) оздоровлення криміногенної обстановки на території оперативної обслуговування, де мають тенденції розповсюдження збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; 2) залучення громадськості до протидії поширенню наркоманії та наркозлочинності; 3) систематична робота з громадянами та службовими особами щодо негативного ставлення до розповсюдження зазначених заборонених предметів; 4) підвищення рівня індивідуальної профілактики з наркоманами та з особами, схильними до вчинення цих видів кримінальних правопорушень.

Як зазначив Е. В. Расюк, лише репресивними заходами правоохоронних органів подолати наркоманію неможливо. Одним із пріоритетних напрямків діяльності органів внутрішніх справ є профілактична робота, яку слід проводити в тісній співпраці з місцевими органами самоврядування із залученням громадських організацій. Необхідно вирішити питання фінансування таких заходів, активізувати антинаркотичну пропаганду і попереджувальну роботу в молодіжному середовищі, і особливо це стосується навчальних закладів, висвітлювати в засобах масової інформації не тільки проблемні питання поширення наркоманії, а й роботу, яку проводять органи внутрішніх справ у питанні протидії цим негативним явищам та наркозлочинності [7, с. 14].

Для успішного виявлення причин та умов, які сприяють незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів працівники підрозділів кримінальної поліції перш за все повинні вивчати оперативну обстановку на обслуговуваній території; ретельно аналізують дані, які можуть свідчити про наміри чи готування до вчинення цих кримінальних правопорушень; аналізувати криміногенні чинники по виявленім кримінальним правопорушенням; перевіряти осіб, які схильні до вчинення таких кримінальних правопорушень та тих, які можуть зберігати за місцем мешкання.

У сільській місцевості необхідно постійно перевіряти ділянки сільськогосподарських підприємств, ферм, які розміщені на території обслуговування, підприємства з перероблення конопель, маку, виготовлення та зберігання ліків, що містять наркотики, найбільш вірогідні місця нелегальних посівів опійного маку та гашишних конопель.

За результатами аналізу практики діяльності підрозділів кримінальної поліції та враховуючи те, що профілактична робота повинна бути спрямована на нейтралізацію криміногенних чинників детермінації наркозлочинності, зазначені підрозділи повинні акцентувати основну увагу на перешкоджанні потраплянню наркотиків на споживчий ринок шляхом здійснення таких заходів: 1) недопущення потрапляння на незаконний споживчий ринок наркотичних засобів та психотропних речовин, які знаходяться у законному обігу; 2) систематичне проведення спільно з громадськістю рейдів щодо виявлення та вилучення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів в місцях ймовірного їх збуту; 3) проведення регулярних планових оперативних перевірок установ, підприємств,

організацій, діяльність яких пов'язана з виробництвом або використанням наркотичних засобів, хімічних реагентів, а також житлового сектора, гуртожитків, місць проведення дозвілля, де можливе немедичне вживання наркотиків тощо; 4) систематичне проведення антинаркотичної роботи серед дітей та молоді у закладах освіти; 5) своєчасне виявлення контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, викриття системних зв'язків наркобізнесу, припинення корупційних схем, пов'язаних із наркозлочинністю; 6) створення умов, що перешкоджають кримінальній діяльності організованих злочинних об'єднань та корумпованих посадових осіб на підприємствах із виробництва наркотичних засобів; 7) створення перешкод щодо переміщення цих заборонених предметів через територію країни, певної адміністративно-територіальної одиниці.

Зазначене здійснити можливо завдяки проведенню оперативно-профілактичних операцій та комплексних оперативно-профілактичних заходів. У зв'язку з цим актуальним є питання щодо проведення ними оперативно-розшукової профілактики, яка здійснюється за допомогою як гласних, так і негласних оперативно-розшукових сил, засобів та методів.

Так, до заходів оперативно-розшукової профілактики, які проводяться на загальному рівні, відносяться: 1) профілактика випередження (сукупність оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, які спрямовані на завчасне запобігання виникненню криміногенних явищ і процесів у суспільному житті); 2) профілактика обмеження (сукупність оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, які перешкоджають поширенню в країні або на певній адміністративно-територіальній одиниці криміногенних явищ, детермінації окремих видів злочинності та формуванню особи злочинця); 3) профілактика усунення (сукупність оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, які спрямовані на ліквідування негативних процесів та явищ, та які запобігають новій активізації їх дій); профілактика захисту (сукупність оперативно-розшукових, профілактичних та інших заходів, що здійснюються з метою усунення умов, які сприяють вчиненню злочинів, та (опосередковано) антисуспільних поглядів). А на індивідуальному рівні оперативно-розшукової профілактики належать такі заходи: 1) заходи переконання (процес логічного обґрунтування особі думки про відмову від антигромадської поведінки, антисуспільних установок); 2) заходи соціальної допомоги (працевлаштування, поліпшення побутових умов, зміна способу життя шляхом підвищення соціального статусу, освіти, отримання престижної спеціальності, лікування, встановлення корисних контактів, вибору життєвих перспектив тощо); 3) заходи обмеження (профілактичний контроль за місцем проживання або навчання особи з боку органів внутрішніх справ із залученням громадськості); 4) заходи примусу (адміністративний арешт і адміністративне затримання, штраф, адміністративний нагляд та ін.) [8, с. 91–92].

Особливого значення має проведення індивідуальної профілактики з боку підрозділів кримінальної поліції, яка спрямована на виявлення осіб, з боку яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, та вплив на них із метою недопущення вчинення цих кримінальних правопорушень.

Як зазначила Є. О. Гладкова, для ефективності індивідуального профілактичного впливу є важливими своєчасність профілактичної роботи, охоплення нею самої особи, умов її життя й діяльності та найближчого оточення; перенесення центру ваги з вивчення особи й документування зібраних даних на безпосередній особистісний вплив на підставі цих даних; відповідність характеру й інтенсивності стримуючого та коригуючого впливу характеристики особи та поведінки [9, с. 256].

На наш погляд, індивідуальна профілактика підрозділами кримінальної поліції включає в себе такі етапи: 1) виявлення й постановка на облік осіб, з боку яких через їх антисуспільні погляди й поведінку можна очікувати вчинення, у тому числі й у складі організованих злочинних об'єднань, незаконного виготовлення та/або збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; 2) організація спостереження й отримання оперативної інформації про поведінку, погляди взятих на облік осіб. Виявлені під

час оперативно-розшукової діяльності особи, що становлять оперативний інтерес, після перевірки інформації про них у більшості своїй підлягають профілактичному впливу, крім випадків, коли вони обгрунтовано підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення; 3) організація та здійснення комплексу пошукових, оперативно-розшукових та інших заходів із метою недопущення вчинення фігурантами зазначених кримінальних правопорушень. При цьому, у разі наявності інформації щодо особи, відносно якої здійснюється система заходів профілактики, про те, що вона вчинила адміністративне або кримінальне правопорушення, не пов'язане з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, застосовуються заходи щодо її притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності; 4) організація належного аналізу ефективності профілактичних заходів, своєчасне внесення змін у розміщення сил, тактику застосування профілактичних засобів і методів щодо осіб, які підлягають профілактичному впливу.

Висновки. Враховуючи вищезазначене, вважаємо, що до основних заходів, які здійснюють підрозділи кримінальної поліції щодо профілактики незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, слід віднести:

– заходи профілактики на загальному рівні: систематичний контроль за поведінкою громадян, схильних до вчинення зазначеної кримінально протиправної діяльності, та осіб, які раніше були засуджені за вчинення наркозлочинів; здійснення дієвого контролю за поведінкою громадян, які так або інакше опинилися в групі підвищеного кримінального ризику, зокрема особи, які тривалий час не мають постійного джерела прибутків, безробітні, ті, хто веде аморальний протиправний спосіб життя, наркомани тощо; скорочення незаконного попиту на наркотики шляхом проведення заходів профілактики наркоманії;

– заходи профілактики на індивідуальному рівні: переконання (процес логічного обгрунтування особі думки про відмову від участі одноосібно або у складі групи займатися зазначеною кримінально протиправною діяльністю); заходи обмеження (профілактичний контроль з боку працівників підрозділів протидії наркозлочинності НПУ із залученням громадськості за особами, які в силу своїх антигромадських поглядів можуть брати участь у наркобізнесі); примусу (притягнення особи, щодо якої здійснюється система заходів профілактики, до адміністративної відповідальності або до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, не пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів).

Наведений перелік профілактичних засобів, спрямованих на запобігання незаконному збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, не є вичерпним та потребує постійного вдосконалення.

Список використаних джерел:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика : У 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. 712 с.
2. Кириченко О. В., Шевченко О. А. Оперативно-розшукова профілактика злочинів як вид діяльності ОВС України. *Вісник Запорізького юридичного інституту ДДУВС*. 2009. № 2. С. 199–206.
3. Никифорчук Д. Й., Панок В. Г., Стрільців О. М. Антинаркотична профілактична робота в навчальних закладах : метод. реком. Київ : Нац. акад. внутр. справ, Наук.-метод. центр практ. психол. і соц. роботи Акад. педаг. наук України, 2004. 64 с.
4. Тимошенко В. Кримінологічна характеристика наркобізнесу – її сутність та призначення. *Право України*. 2006. № 7. С. 89–93.
5. Гладкова Є. О. Зміст стратегії протидії наркозлочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 5. Т. 2. С. 201–205.
6. Кузик В. В. Кримінологічні засади діяльності підрозділів протидії наркозлочинності Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2021. 216 с.

7. Расюк Е. В. Кримінологічна характеристика та запобігання транснаціональному наркобізнесу в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2005. 20 с.

8. Кириченко О. В. Класифікація заходів оперативно-розшукової профілактики. *Попередження злочинів суб'єктами оперативно-розшукової діяльності* : матер. наук.-практ. конф. (Харків, 17 груд. 2010 р.). Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2010. С. 91–93.

9. Гладкова Є. О. Стратегія й тактика протидії наркозлочинності в Україні : монограф. Харків : Панов, 2019. 416 с.

